

1928 р. – 7690 працівників, 1929 р. – 10040, 1930 р. – 12560, 1931 р. – 14880, 1932 р. – 17340 [19, 102]. Різноманітність галузей сільського господарства вимагала утворення фахівців нових спеціальностей: агрономів-економістів, агрономів-інженерів та агрономів-зоотехніків [20, 51-52].

Дослідна справа в УСРР у 1920-х роках була представлена 43 науковими установами, що обслуговували переважно рільництво. 32 з них було відкрито в дореволюційний період, 14 – в радянський. З усіх працівників-дослідників, яких налічувалося 1870 осіб, 45 % були спеціалістами, інші – технічним персоналом. Проте вплив дослідних станцій на сільське господарство залишався незначним, оскільки вони ще не дійшли рівня агрокультурного наукового центру, що проводив би широку організаційну роботу. Дослідні установи та їхні досягнення були відокремлені від масового селянського господарства [21, 4].

Загалом швидкий темп очікуваного зростання сільського господарства УСРР стимулював зростання агрономічної мережі земельних органів, колгоспів і кооперативних органів в кількісних і якісних показниках. Новою організаційною формою стала районна агрономія, яка об'єднувала всю агророботу місцевих адміністративних одиниць з центром і становила професійний колектив з 3 – 4 осіб – райагронома, спеціалістів та агротехніка. Збільшилася загальна кількість обслуговуючого агроперсоналу з 1,7 тис. у 1924 р. до 7,3 тис. у 1928 р., з яких 1,8 тис. були задіяні в земельних органах. Завдання технічного переозброєння сільського господарства та підвищення врожайності потребувало від агроперсоналу не лише напруженої праці, а й надійної системи організації роботи. Це зумовило утворення і подальше функціонування ряду організаційно-господарських форм: агрономії земельних органів, агроперсоналу освітніх закладів, агрономії колгоспів та кооперативної агрономії.

1. Дедусенко А. Ф. Агрономическая помощь населению / А. Ф. Дедусенко. – Х., 1923. – 138 с.
 2. Вербин А. А. У истоков отечественной агрономии. – М.: Сов. наука, 1955. – 122 с.
 3. Мовчан О. М. Повесть о жизни работников УСРР, 1920-ти рр. / О. М. Мовчан. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2011. – 312 с.
 4. Дорош Т. О. Аграрна інтелігенція Радянської України (20-і рр. ХХ ст.): соціально-історичний аспект: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Т. О. Дорош; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.
 5. Шарпаний В. Г. Створення Всеукраїнського агрономічного товариства у 20-х рр.: програма, завдання, персоналії / В. Г. Шарпаний // Гілея. – 2011. – № 8.
 6. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929) / В. В. Калініченко. – Х.: Основа, 1991. – 131 с.
 7. Лазуренко В. М. Українське фермерство: злет і падіння (1921-1929 рр.) / В. М. Лазуренко. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – 474 с.
 8. Воронін А. Агродопомога на Україні на 10 роковини Жовтня / А. Воронін // Український агроном. – 1927. – № 10-11.
 9. Бломквіст Б. Селянська агрономія / Б. Бломквіст // Земельник. – 1924. – № 3.
 10. Положення про районну агрономію (проект) // Український агроном. – 1925. – № 1.
 11. Терниченко А. Шляхи агрономії / А. Терниченко // Агроном. – 1923. – № 1.
 12. ДАПО. – Ф. Р-3464. – Оп. 1, Спр. 39. Копія постановлення ВУЦИК, циркуляри, інструкції,

телеграммы Наркомзема УССР. – 20 декабря 1922 г. – 23 марта 1923 г. – 73 л.
 13. Щадилов О. Як агрономія допомагає селянам / О. Щадилов. – К.: Державне видавництво України, 1925. – 54 с.
 14. Сябро М. Агрономічна сітка на Україні / М. Сябро // Земельник. – 1925. – № 4-5.
 15. ЦДАВО. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 158. Матеріали з питань організації агромережі та про агрономічну роботу на селі. – 19 травня 1928 р. – 33 арк.
 16. Слісаренко О. Районна агрономія та адміністративні райони / О. Слісаренко // Агроном. – 1924. – № 1.
 17. Петришин Т. Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів сільського та лісового господарства / Т. Петришин // Український агроном. – 1928. – № 12.
 18. Воронін А. Про організацію об'єднаної агрономічної роботи на Україні / А. Воронін // Український агроном. – 1929. – № 4.
 19. Розвиток сільського господарства України за п'ятиріччя (1928-29 – 1932-33 р.р.). – Х.: Радянський селянин, 1929. – 108 с.
 20. Воронін А. Про типи та кількість фахівців і масових кадрів для сільського господарства / А. Воронін // Український агроном. – 1929. – № 10.
 21. Маишур С. І. До перебудови дослідної справи на Україні (закінчення) / С. І. Маишур // Полтавський селянин. – 1929. – № 18.

I.M. Lубко

ВІДМОВА ВІД ТРУДОДНЯ ЯК ОСНОВНОЇ ФОРМИ ОБЛІКУ ТА ОПЛАТИ ПРАЦІ В КОЛГОСПНОМУ СЕЛІ (1953 – 1964 РР.)

Досліджено характер та зміст змін у системі обліку та оплати праці в українському селі у 1953 – 1964 рр. З'ясовано, що запроваджена ще за періоду суцільної колективізації трудова повинність у формі обов'язкового мінімуму вироблених трудоводнів продовжувала існувати аж до середини 60-х рр. ХХ ст. Доведено прогресивність грошової форми оплати праці та її очевидні переваги над натуральними формами розрахунку за працю в громадському господарстві. Обґрунтовано висновок про безперспективність примусових форм, суцільно зорієнтованих стимулів та ідеологічно спотвореної свідомості у трудовій діяльності українського селянства.

Ключові слова: трудовдень, селянство, оплата праці, авансування, радянське керівництво, трудові відносини.

This paper investigates the nature and content of the changes in accounting and wages in Ukrainian village during 1953-1964. It was found that labor service in the form of mandatory minimum of work days, which was introduced during the collectivization period, continued existing until the mid-60's of the XX century. Progressiveness of monetary form of remuneration and its obvious advantages over non-monetary form of payment for work in the public sector was shown. The author comes to the conclusion about futility of coercive forms, socially-oriented incentives and moral consciousness distortion in the labor activity of Ukrainian peasants.

Key words: workday, peasants, wages, advancing, the Soviet leadership, labor relations.

За сучасних умов формування ринкової економіки та механізмів її функціонування перед сільськогосподарськими підприємствами різних форм власності, окрім вирішення суто господарських завдань, повсякчас виникає потреба у формуванні професійного та зацікавленого в кінцевих результатах діяльності підприємства кадрового потенціалу. Виробництво стає ефективнішим, коли його

працівники мають спонукальні мотиви своєї участі в тому або іншому процесі. У зв'язку з цим завжди актуальною для всіх без винятку категорій працівників була система обліку та оплати праці. Однак низька прибутковість виробництва більшості сучасних сільгоспідприємств не завжди дозволяє організувати належну заробітну плату працівників, враховуючи принципи ринкової економіки. Тобто проблема оплати праці в аграрному секторі завжди виявлялась фінансово складною і соціальною гострою.

Із перших років існування колгоспного ладу формування фонду споживання здійснювалося за надлишковим принципом: в кінці господарського року після виконання планів обов'язкових державних поставок, сплати податків, розрахунків з МТС та іншими організаціями. При відверто дискримінаційній податковій політиці держави та офіційному визнанні села й селянства як другорядних категорій радянської дійсності наявність цього фонду ставала чистою формальністю. Навіть той колгоспник, який сумлінно працював упродовж року, фактично нічого не отримував за свою нелегку працю. Це ганебне явище приховувалося обліком праці колгоспників у трудових одиницях, за допомогою яких розподілявся дохід між членами колгоспу. Трудодень був проголошений найкращим мірилом праці, затраченої в суспільному господарстві.

Науковий доробок попередників, які на основі сучасного методологічного інструментарію переосмислюють недавні сторінки аграрної історії середини ХХ ст., представлений роботами українських (А. Донець, В. Лисак) та зарубіжних (О. Зубкова, О. Вербицька, М. Безнін, Т. Дімоні, Л. Ізюмова) дослідників. Ними, зокрема, опрацьовано потужний масив архівних джерел, інформативність яких дозволила зрозуміти сутність багатоаспектних за своїм спрямуванням відносин, пов'язаних із аграрною політикою влади, сільською повсякденністю, побутом, внутрішнім світом селянина тощо. У своїх роботах дослідники не залишили поза увагою відносини, пов'язані із суспільною працею та працею селян у власному присадибному господарстві. Проте, на нашу думку, доцільно предметніше дослідити передумови та наслідки відмови від такої форми обліку та оплати праці, як трудодень, щоб зрозуміти переваги та прогресивність нормованого обліку робочого часу та грошової оплати праці у сільському господарстві.

Автор статті ставить за мету розкрити характер та зміст змін, пов'язаних із еволюцією системи обліку та оплати праці, яким в умовах реалізації аграрних проєктів М. Хрущова були притаманні принципово відмінні за своїм спрямуванням та наповненням ознаки й тенденції. Доцільно визнати, що трудодень виявився «геніальним» інструментом для пограбування селянства. Адже сама ідея трудодня, не кажучи вже про її практичне втілення, відверто дистанціювала колгоспника від реальної форми оплати його праці – від грошей. Упродовж всього року селянин мав справу з суто ефемерною одиницею розрахунку, яка не зрозуміло чим буде наповнена. «Корисність» трудодня полягала у тому, що упродовж року колгоспник регулярно «отримував» за виконану роботу свої «палічки». У такий спосіб створювалась видимість формальної винагороди за працю. Це психологічно забезпечувало соціальний спокій в колгоспах, які б в іншому випадку постійно лихоманило, що негативно б позначалося на виробничому процесі.

Норми виробітку, обліком яких займався бригадир, були реальними, але оплата праці – умовною, тому що розрахунок здійснювався лише один раз (іноді двічі) на рік. В. Нолл у зв'язку з цим вказує на суб'єктивізм колгоспного керівництва (бригадира) у нарахуванні трудоднів. Якщо людина була «у фаворі», то їй нараховували більшу кількість трудоднів, а якщо в опалі, то кількість трудоднів могли зменшити. Якщо ж людина потрапляла до «чорного списку», то їй взагалі не давали жодної роботи, що здебільшого було рівноцінним голодному існуванню і смерті [1].

Реалії життя доводили, що система трудодня, даючи змогу пограбувати селянина, водночас несприятливо позначалася на результатах господарювання загалом, оскільки не давала можливості враховувати конкретні результати роботи бригад, ланок, кожної окремої людини. Часто в абсолютно рівних умовах окремі колгоспи досягали значно вищої врожайності, але оплату за трудодні колгоспники отримували однаково. Намагаючись подолати такий об'єктивно невідгідний державі стан справ, Рада Міністрів СРСР Постановою від 19 квітня 1948 р. «Про заходи щодо покращення організації, підвищення продуктивності та впорядкування оплати праці в колгоспах» рекомендувала їм розподіляти доходи з урахуванням врожаю, зібраного бригадою, а в бригадах – ланками [2, 474].

Практична реалізація цієї вимоги здійснювалася шляхом додаткового нарахування трудоднів (при вищих показниках) та їхнє списання (при нижчих). Такий підхід відкривав ширші перспективи у досягненні вищих виробничих показників. Незважаючи на це, оплата праці колгоспників здійснювалася і далі не в повному обсязі. Щоправда, на межі 1940–1950-х рр. поступово було запроваджено авансування – часткові виплати доходу без очікування кінцевих результатів господарської діяльності. Отже, щоквартальна виплата авансу на вироблені трудодні почала практикуватися ще до 1953 р. Проте у більшості колгоспів УРСР авансування застосовувалося нерегулярно і лише за вирощування технічних культур.

На початку 1950-х років радянським керівництвом здійснювалися спроби збільшити встановлений обов'язковий мінімум трудоднів. Обговорення цього питання було завершено у середині 1950-х рр., коли уряд наполегливо рекомендував встановити річну тривалість обов'язкових трудоднів у таких обсягах: для чоловіків – 200 трудоднів, а для жінок – 150 [3, 52]. У червні 1954 р. з'явилася урядова Постанова «Про обов'язковий мінімум трудоднів для працездатних колгоспників». Нею колгоспам рекомендувалося встановити обов'язковий мінімум трудоднів, беручи до уваги конкретні умови та необхідність виконання обсягу робіт, передбаченого виробничим планом, а також за наявності необхідної робочої сили в суспільному господарстві. Постановою передбачалася розлога диференціація мінімуму трудоднів для різних категорій колгоспників: для працездатних чоловіків і жінок, непов'язаних з особистим присадибним господарством; для працездатних жінок, які мали власне підсобне господарство; для працездатних жінок, які виховували малолітніх дітей [4, 57].

Зазвичай за кожен вид робіт встановлювалися свої норми і розцінки. Поденне нарахування трудоднів застосовувалося як виняток. Це стосувалося таких